

Anmeldelser

Bjarne Hodne: Personalthistoriske sagn. En studie i kildeverdi. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø, 1973. 257 s. N.kr. 48.

Folklorister med historiske interesser og historikere med folkloristiske interesser har længe diskutert de historiske sagns kildeværdi. Det gjelder særlig en rekke norske forskere som Knut Liestøl, Halvor Nordbø, Lars Reinton og Kjell Bondevik, men for dem alle gjelder det, at de prøver at finne frem til en »sandhed«, som man ikke kan vente at finne i historiske sagn: »den sanninga vi finn i dei historiske segnene er ikkje den samme som den vi møter i rettsprotokollar og historiebøker. Dei offisielle dokumenta treng så langt ifrå at vera «objektive» referat av det som har gått for seg. I mange tilfelle må vi sjå på dei som saksdokument frå den eine parten. Men også den folkelige segntradisjonen er partsinnlegg. Her møter vi allmugen si oppfatning av hendingane. I episk ikledning gjev dei oss allmugen sine reaksjonar og refleksjonar, allmugens inntrykk og røynsler, og kanskje ikkje minst allmugen sin dom over og forklaring av det som har hendt.«

Det var den opfattelse den norske folklorist Brynjulf Alver nåede frem til i 1962 i sine studier over »Historiske segner og historisk sanning« (Norveg 9, Oslo 1962, s. 89–112), men det fremgår ikke af Bjarne Hodnes iøvrigt meget grundige forskningshistoriske oversigt. Der bringer han adskillige citater fra Alvers studier, men ikke det her anførte. Hodne skriver derimod sammenfattende, at det kan »se ut som at for Alver, som for de forskere som er gjenstand for hans kritikk, er det påvisningen av det historiske (= fakta) som er målet i seg selv« (s. 20). Det var netop ikke Alvers mål. Det var det samme som Hodnes 11 år senere, men hvor Alver kun har skitseret en arbeidsmetode til evaluering af de historiske sagns kildeværdi, der har Hodne nu udarbejdet en metode og et begrebsapparat.

Grundopfattelsen – at historiske sagn og iøvrigt også historiske viser har en væsentlig kildeværdi som dokumentation af den folkelige opinion – er iøvrigt ikke Alvers påfund. Samtidig med Alver skrev Svale Solheim noget aldeles lignende om visetraditionen (»Historie og munnleg historisk visetradisjon« i Nordisk seminar i folkedigtning. I. Kbh. 1962), og ikke mindst østtyske forskere har givet udtryk for det samme, f. eks. Gisela Schneidewind i »Herr und Knecht. Antifeudale Sagen« (Berlin 1960) og Wolfgang Stenitz i »Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters« I–II (Berlin 1954–1962). I forholdet til sine nordiske og europæiske forgængere har Hodne imidlertid skyklapper på: han regner kun med de 4 norske folklorister Liestøl, Nordbø, Reinton og Bondevik som iøvrigt alle i princippet følger den samme metode. Hodne regner ikke med forskere, der ikke har en så klar og sikker arbeidsmetode som Liestøl og han selv.

Disse kritiske bemærkninger rører ikke ved den ubestridelige kendsgerning, at Hodne er den første inden for europæisk folkeminddeforskning, der har udarbejdet en arbejds-metode, der er et konstruktivt alternativ til Liestøls. Og Hodne gennemfører sin metode med stor konsekvens på den gruppe historiske sagn, han har udvalgt, nemlig 23 sagn om drab og andre ugerninger i Norge fra 1672 til 1850. Af helt afgørende betydning

for Hodne er det, at han har et pålideligt sagnmateriale at bygge på. Som upålideligt materiale udskiller han – med rette – sagn, der på en eller anden måde kan være påvirket af trykte kilder. Det samme gjelder sagn, der er påvirket af de utrykte offisielle dokumenter – »løse brev og diplomer med innhold knyttet til jorddeler, rettsaker, skifte osv.« (s. 30) – som ofte findes i gårdsarkiver rundt om i de norske bygder.

Hodnes metode er forsåvidt enkel og klar: han strukturerer sagnene i konstanter. I de personalhistoriske sagn finder vi aldrig mere end 7 sådanne konstanter: 1. tidsfæstelse, 2. personen som utfører en handling, 3. personen det går ud over, 4. stedet for hændelsen, 5. anledningen til hændelsen, 6. hvad der hændte og 7. utfaldet af hændelsen. Alle konstanterne er ikke konstituerende, men ialfald 2, 3 og 6 (og som regel også 7) må optræde i en sagnoptegnelse for at den kan blive klassifisert som sagnvariant til en bestemt sagntype (s. 25).

Konstanternes innhold kalder Hodne innholdsvariabler, og de »kan ha kildeverdi på to plan« (s. 26). For at kunne klassifisere kildeværdien benytter Hodne termerne 'opplysning', 'holdning' og 'funksjon', som han definerer nærmere. Han skriver bl. a., at den »kunnskap sagnet gir os om miljøets syn på og standpunkt til det som fortelles, klassifiseres kildemessig som «holdning». – Holdningsbegrebet inneholder to aspekt, forklaring og vurdering. Disse aspektene blir slått sammen under ett begrep, fordi de glir over i hverandre. Forklaringen er, som vi skal se, diktert av innstillingen til personen, forholdet eller begivenheten. – Vi må være klar over at holdningen kan være sekundær eller primær. Hvis holdningen er bundet til motiv som er sekundære (dvs. motiv som ikke har kildeverdi som «opplysning»), blir holdningen sekundær. Alle konstanter med faktisk verifisert innhold, gir oss sagnets kildeverdi som «opplysning». Konstanter med vurderings og/eller forklaringsinnhold, gir os sagnets kildeverdi som «holdning». – Summen av de enkelte sagns kildeverdi vil, fordi sagnmaterialet vårt er spredd i tid over flere århundreder, gi oss på den ene siden gjennom de samlede holdninger sagnene gir uttrykk for, et bilde av samfunnsforholdene i lokalmiljøet. Det vil her bli klarlagt miljøets syn på rettsvesenets embetsmenn, synet på straff, forbrytelser og forbrytere. På den annen side får vi muligens et bredt spekter av opplysninger« (s. 27). Med dette så veldefinerte begrepsapparat gjennomanalyserer Hodne de 23 sagntyper og dermed også de 23 retssager. Hver enkelt analyse er et lille mønstereksempel på hans arbeidsmetode, og da han også in extenso fremlægger alle de sagnvarianter, han inddrager i analysene, kan man kontrollere alt, hvad Hodne skriver.

Resultatet af analysene samler han i et stort og i sig selv meget læseværdigt afsnit, som han simpelthen kalder Konklusjon (s. 169–198). Enklest kan syntesen af hans studier præsenteres ved at citere følgende fra slutningen af dette afsnit:

»Når vi derfor spør etter den historiske sannhet, må vi søke svaret utfra standpunktet: for hvem er dette sannhet, og hvorfor er det sannhet for vedkommende. Dette synspunktet er vesentlig i vurderingen av tradisjon som kilde. – Overfører vi disse oppfatningene på det analyserte tradisjonsmaterialet, må vi kunne trekke den slutning, at det som fortelles i miljøet av historiske sagn, er oppfattet som sannhet for miljøet. Derfor kan historisk tradisjon være primærkilde til studium av et bondesamfunns oppfatning av historie, til studium av hva som for et fortellermiljø var historisk sannhet, eller hva de ønsket skulle være sannhet. – Etersom vi har påvist at funksjonelle dikt- og folkloristiske elementer fremmer kildens karakter som «holdning», er innholdet i historiske sagn ikke lenger å oppfatte enten som historie eller diktning, men som en vurdering av historie utfra hva som oppfattes som sant, formet i og av en folkedigtninggenre. – Dette må medføre at man må tillegge historisk sagnmateriale øket betydning som historisk kilde. I forhold til offisielt kildemateriale vil tradisjon i de fleste tilfeller være sekundærkilder i klargjøring av det faktiske hendelsesforløp, slik det kommer til uttrykk gjennom de offentlige kilders store opplysningsverdi. Men i studiet av

miljøet og miljøets oppfatning av personer, forhold og hendelser, er historisk sagntradisjon en verdifull kilde.« (s. 198).

Det meste av hans sagnmateriale hidrører fra folk, der har overdraget deres originaloptegnelser til Norsk Folkeminnesamling. Det gælder først og fremmest Rikard Berge, som har optegnet 17 af de ialt 43 sagnvarianter, Hodne benytter, altså mere end $\frac{1}{3}$ af hele det anvendte originalmateriale. Halvor Nielsen Tvedten, der iøvrigt sendte en del af sine optegnelser til Rikard Berge, skriver sig for 6 sagnvarianter. De resterende 20 skriver sig fra 15 forskjellige optegnere. Materialet hidrører altså fra 17 optegnere – med Rikard Berge i spidsen – og ingen af dem har været særligt interesserede i at fortælle, hvem der har fortalt dem sagnene. I Hodnes bog møder man kun navnene på ialt 10 traditionsbærere.

Generelt siger Hodne om sit originalmateriales pålidelighed: »De originaloppskrifter vi har fra NFS må, utfra den kunnskap om og kjennskap til de enkelte oppskrivere og ved manglende spor i den enkelte oppskrift etter arkivstoff, trygt kunne karakteriseres som ren folkelig tradisjon. Innholdsmessig er disse variantene uendret fra tradisjonsbærer til oppskriver« (s. 33). Rundt om i disputatsen røber Hodne et så solidt kendskab til originalmaterialet i NFS, at der næppe kan være tvivl om, at han har ret i sin generelle karakteristik af dette materiales pålidelighed. Hodne må imidlertid dokumentere sin påstand om at optegnerne virkelig er så gode som de er. Sagt anderledes: når f. eks. mere end $\frac{1}{3}$ af det materiale, Hodne bygger på, skyldes Rikard Berge, burde Hodne have lavet en lille studie over, hvordan denne optegner arbejdede. Trods det at han kun sjældent oplyser, hvem han har nedskrevet traditionen fra, regnes han altså ikke destomindre for den bedste af dem, Hodne kender i Norsk Folkeminnesamlings arkiver.

Udover at vide noget om, hvordan de enkelte optegnere arbejdede – dette kan belyses ved at se på deres øvrige indsamlingsvirksomhed og ved at sammenligne med andre optegneres – må man vide noget, om de boede i det miljø, hvis traditioner de nedtegnede eller om de rejste rundt som hjemlige etnografer. Man må kende deres status – er det f. eks. lokale præster eller lærere fra Oslo? – og man må vide bare et eller andet om deres motivering for at optegne – derved vil man også kunne få noget at vide om deres holdning over for det indsamlede stof, og det kan være af afgørende betydning for, hvordan de optegnede. Samtidig burde man vide noget om de få traditionsbærere, man overhovedet kender. Kun i ét tilfælde har Hodne haft fat i »Klokkeboken« (s. 238), og kun i 3 tilfælde får vi at vide, hvornår de er født. Da det netop er sagnene som udtryk for menigmands opinion, der optager Hodne, burde han have gjort sig de ihærdigste anstrengelser for at placere fortællerne i de lokale miljøer.

To eksempler – fra 1684 og 1798 – vil kunne konkretisere disse kritiske bemærkninger: I 1684 dræbte Olav Garvik i Selfjord (Telemarken) en mand, og han blev henrettet i 1686. Til belysning af traditionen om dette drab har Hodne kun én kilde, nemlig hvad Olav Tjønstaul har fortalt Lavrants Rui, som lod sagnet trykke i »Den 17de Mai« nr. 43 og 44 (1907). Det er en meget fyldig sagnvariant, der i Hodnes disputats fylder $2\frac{1}{2}$ side (de fleste sagnvarianter fylder ellers $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ side).

Interessant er det, at Tjønstaul har fortalt, at han havde hørt sagnet af sin bedstemor, Anne Godlid, der »regnet sig i slekt med drapsmannen«, men Hodne fortæller ikke, om hun var det. Dog skriver han at »vi har her å gjøre med slektstradisjon, og dette kan han ha virket inn på sagnets oppfatning av Olav Garvik og hans skjebne. Dette viser sig kanskje best i draget af medlidenhet og medfølelse som preger varianten« (s. 42). Varianten er imidlertid også præget af, at den er usædvanlig nuanceret gengivet og dermed – formodentlig – også fortalt. Tjønstaul som fortæller ville man derfor gerne vide noget om – for ikke at tale om Lavrants Rui som optegner – ligesom

man også gerne ville vide noget mere præcist om den så centralt placerede bedstemor, Anne Godlid, der udmærket kan have været født omkring 1700, altså lige efter drabet på slægtingen (?) Olav Garvik. Hvad man får at vide af Hodne er dette: »Med det kjendskabet vi har til Anne Godlid og Olav Tjønstaul gennem Rikard Berges «Norsk sogukunst», er det utelukket, at Olav skulle la sin tradisjon bli påvirket av [nogle sekundære] optegnelser [trykt i 1891 og 1906]. Dessuten er Tjønstauls utforming av «Olav Garvik» så fullkommen fullendt kunstnerisk i forhold til de trykte variantene, at også av den grunn kan vi utelukke påvirkning« (s. 42). Hodne nærer altså en så stærk tillid til Rikard Berge og til Lavrants Rui, at alene de to navne borger for sagnvarianternes pålidelighed.

Det andet eksempel: I 1798 dræbte Sigurd Evensen Sordal i Austadsogn (Aust-Agder) sin pige, og han blev henrettet. Egentlig kan Hodne kun bruge den ene af de to sagnvarianter, han analyserer, nemlig den af Hallvard Ryssdal – hvem denne optegner er får man intet at vide om – nedskrevne og af ham selv i 1902 udgivne, meget fyldige variant. Dog bruger Hodne også mod sine principper – hvad han selv gør opmærksom på – en optegnelse fra 1921. Begrundelsen er den, at den er optegnet af Knut Liestøl efter hans faster Gyro Austegard – »at Liestøl er innsamlere . . . er garanti god nok for at vi har med rent folkelig fortellerstof å gjøre« (s. 99). Interessant er det, at netop i Liestøls kun 11 linjer lange variant gives der kun yderst indirekte udtryk for en holdning i sagnet. Ganske anderledes er det i Ryssdals variant, som har »en så sympatisk innstilling til Sigurd at oppskriften forsøker å framstille det slik at han som drapsmann var et redskap for andre« (s. 109). Denne forskel i Liestøls og Ryssdals varianter rører i al fald ved dette principielle: en fortæller kan udmærket give udtryk for en 'holdning', uden at denne 'holdning' kommer til udtryk i det optegneren nedskriver. Det afhænger nemlig af optegnerens motivering for overhovedet at optegne historiske sagn. Og om Liestøl ved vi, at han, når han studerede historiske sagn, var interesseret i at finde frem til den historiske kerne i dem (s. 8). 'Holdninger' interesserede jo netop ikke ham. Hvorfor skulle han så nedskrive noget sådant, som for ham kun var helt perifert og fremmed. Hodne burde i al fald have redegjort for Liestøl som optegner af historiske sagn – ligesom han i dette tilfælde burde have fortalt om Liestøls faster som fortæller iøvrigt.

Da Hodnes arbejdsmetode og analyseapparat iøvrigt er så udbygget som det er, ville det være ligefrem ønskeligt om Hodne kom til at danne skole ligesom Liestøl gjorde det. Inden han gør det, bør han dog nok imidlertid skrive et supplement til disputatsen, nemlig en kildekritisk studie over de mænd og kvinder hvis pålidelighed Hodne i virkeligheden er helt og aldeles prisgivet. Alt hvad han skriver om 'holdninger' er afhængigt af dem. Det er ikke blot *teksternes* kildeværdi, der skal analyseres, når man studerer historiske sagn, men også *optegnerens* og *fortællernes*.

Iørn Pio

Henrik Thrane: Europæiske forbindelser. Bidrag til studiet af fremmede forbindelser i Danmarks yngre bronzealder (periode IV–V). Nationalmuseets skrifter, Arkæologisk-historisk række Bind XVI, Nationalmuseet, København 1975, 296 s. Ill. Med engelsk resumé.

I slutningen af 1950'erne begyndte Henrik Thrane udgivelsen af en lang række publikationer om den nordiske bronzealders internationale relationer. Resultaterne fra disse arbejder og en række hidtil utrykte detailstudier er nu samlet i en stor, værdifuld publikation med titlen »Europæiske forbindelser«.